

2011

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MANAGEMENT KOPER

ZAKLJUČNA PROJEKTNA NALOGA

ZAKLJUČNA PROJEKTNA NALOGA

MARTINA MARC

MARTINA MARC

KOPER, 2011

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MANAGEMENT KOPER

Zaključna projektna naloga

VKLJUČEVANJE KRAŠKE KAMNOSEŠKE TRADICIJE
V TURISTIČNO PONUDBO

Martina Marc

Koper, 2011

Mentor: viš. pred. mag. Armand Faganel

POVZETEK

Namen diplomske dela je preučiti prepoznavnost kraške kamnoseške dejavnosti ter raziskati možnosti trženja kamnoseške kulture na tem območju. Izvedena sta bila dva intervjuja s strokovnjakoma z obravnavanega področja. Na podlagi ugotovitev in pridobljenih informacij je bil pripravljen načrt za tematsko vodene izlete po identificiranih točkah. Projekt »Od kamnoseka do kamnoseka« bi bilo možno uspešno izpeljati tudi v praksi. Vključiti bi bilo treba ključne dejavnike, kot so info-točke, turistične agencije, kamnoseke, turistične kmetije ter drugo.

Ključne besede: kamnoseštvo, kamnolomi, turizem, Kras, kamen, Slovenija

SUMMARY

The purpose of this bachelor thesis is to examine the visibility of Karst stone-cutting activities, and to explore the new possibilities on marketing for stone-cutting in this area. There've been conducted two interviews with experts on this topic. Based on the findings and obtained information, a plan was made for thematic guided tours to identified points. Project "From the stonemason to the stonemason" could be able to perform successfully in practice. It would be necessary to include some basic and key factors, such as the information points, tourist agencies, stonemasons, tourist farms, and others.

Keywords: quarrying, stone quarries, tourism, the Karst, stone, Slovenia

UDK: 338.48:730(043.2)

VSEBINA

1	Uvod	1
1.1	Opredelitev obravnavanega problema in teoretičnih izhodišč	1
1.2	Namen in cilji diplomskega dela	1
1.3	Metode za doseganje ciljev diplomske naloge	2
1.4	Predpostavke in omejitve pri obravnavanju problema	2
2	Kamnoseštvo in Kras	3
2.1	Lega in položaj Krasa	3
2.2	Od kod ime Kras	4
2.3	Zgodovina Krasa	5
3	Zgodovina kamnoseštva	7
3.1	Kamnolomi na Krasu	7
3.2	Kamnoseštvo	8
3.3	Kamnoseštvo nekoč	9
3.4	Ročno kamnoseško orodje	10
3.5	Višja strokovna šola za Oblikovanje materialov v Sežani	11
4	Raziskava	13
4.1	Opredelitev problema	13
4.2	Definicija trženja	14
4.3	Definicija turistične destilacije	14
4.4	Od kamnoseka do kamnoseka	15
4.4.1	Kako bo ta izlet pripomogel k prepoznavnosti Krasa?	15
4.4.2	Turistična ponudba - Od kamnoseka do kamnoseka	15
4.5	Kamnoseštvo skozi oči kamnoseka Jerneja Bortolata in profesorice Maje Prešeren	19
5	Sklep	26
	Literatura	29
	Viri	29

SLIKE

Slika 1: Špica.....	10
Slika 2: Enostavno kladivo.....	11
Slika 3: Dleto.....	11
Slika 4: Prikaz poti – prvi dan.....	17
Slika 5: Prikaz poti – drugi dan.....	18

1 UVOD

1.1 Opredelitev obravnavanega problema in teoretičnih izhodišč

Kras leži na nadmorski višini približno 200 do 400 metrov. Uvrščamo ga med apnenčaste planote; strmo se dviga nad Jadranskim morjem. Planoto sestavljajo več tisoč metrov debeli apnenčasti skladi, ki so nastali iz krednih in terciarnih karbonatnih usedlin v toplih morjih. Največja značilnost Krasa so: kraška polja, žlebiči, skopa rdeča zemlja, imenovana tudi terra rossa, ter kraške jame. Če vzamemo samo besedo Kras, ki izhaja iz predindoevropskega izvora, lahko sklepamo, da izhaja iz besede »kara«, ki pomeni kamen. Kraški pojavi so nastali prav iz te pokrajine. Kras označuje značilen tip reliefa, površinske ter podzemske apnenčaste, dolomitske oblike (Godnič 2007).

Tako kot kamen je tudi kamnoseštvo v razvoju človeštva imelo prav posebno vlogo. Ljudje so včasih kamen uporabljali za več namenov. V mnogih zapiskih zasledimo, da sta kamnoseštvo in kamnolomstvo najbolj zaznamovala zgodovino Krasa. Skoraj vsaka vas je v tistih časih imela kamnolom – tam so lomili kamenje, ki se je kasneje obdelovalo v kamnoseških delavnicah. Večini Kraševcev in kamnosekov je kamen zagotavljal vsakodnevni kruh in zaslužek. Najpomembnejši panogi na Krasu sta bili kamnoseštvo in kamnolomstvo. Lahko rečemo, da je kamen simbol Krasa. Že vrsto let ga uporabljamo kot naravni gradbeni material in je prevladujoč element kraške arhitekture (Kranjc 2002).

Raziskovalno vprašanje naloge je, kako te tradicionalne elemente iztrgati pozabi in jih vključiti v sodobno turistično ponudbo.

1.2 Namen in cilji zaključne projektne naloge

Namen zaključne projektne naloge je preučiti prepoznavnost kraške kamnoseške dejavnosti ter raziskati možnosti trženja kamnoseške kulture na tem območju.

Cilji zaključne projektne naloge so:

- predstaviti razvoj kamnoseštva na Krasu,
- primerjati obdelavo kraškega kamna danes in pred 100 leti,
- predstaviti Višjo strokovno šolo za Oblikovanje materialov
- preučiti pomen kamnoseške dejavnosti za turistično ponudbo Krasa,
- pripraviti predlog turistične in/ali izobraževalne poti Od kamnoseka do kamnoseka,
- raziskati učinkovitost vlaganj v trženje kamnoseških izdelkov.

1.3 Metode za doseganje ciljev zaključne projektne naloge

Zaključna projektna naloga je sestavljena iz teoretičnega in empiričnega dela. V teoretičnem delu sem z metodo analize preučila literaturo na temo kamnoseštva ter Krasa, opisala kamnoseštvo nekoč in danes, predstavila pomen kamnoseštva za Kras, ugotovila možnosti razvoja turistične ponudbe za prepoznavnost kamnosekov in razvoj turizma v Sloveniji, preučila pomen Višje strokovne šole za Oblikovanje materialov v Sežani. Z metodo sinteze so združene ugotovitve različnih avtorjev na temo kamnoseštva in kraškega turizma, z metodo komparacije primerjani različni pogledi na razvoj Krasa.

V empiričnem delu naloge je bila uporabljena metoda intervjuja s kamnosekom s Krasa ter s profesorjem na Višji strokovni šoli za Oblikovanje materialov v Sežani. Z metodo kvalitativne analize vsebin dostopnih dokumentov, študij, programov je bila opredeljena strategija vključevanja kamnoseške tradicije v turistične zmogljivosti Krasa. Na podlagi ugotovitev in pridobljenih informacij je bil pripravljen načrt za tematsko vodene izlete po identificiranih točkah.

1.4 Predpostavke in omejitve pri obravnavanju problema

Kras obsega obsežno območje, ki je še vedno premalo izkoriščeno. Menim, da bi z dodatno promocijo kulturne in naravne dediščine Kras bolj zaživel. Že pred začetkom pisanja zaključne projektne naloge sem se zavedala, da bom naletela na določene omejitve, kot so npr. pomanjkanje literature in elektronskih virov na temo kamnoseštva; omejitve bo tudi izključna obravnava Krasa in bližnjih krajev.

Mali kamnoseki se danes srečujejo s konkurenco večjih kamnoseških podjetij in delavnic ter z novimi, sodobnejšimi načini obdelave kamna. Poznavanje teh načinov je nujno za prodor na večje trge in zadovoljevanje vedno bolj zahtevnih potreb potrošnikov. Razvoj tržnega spektra z namenom povečanja prepoznavnosti kamnosekov in oživitev kamnoseške dejavnosti, tudi preko turizma, je po mojem mnenju potrebna in predvsem zelo zanimiva rešitev. Oviro vidim tudi v tem, da bodo kamnoseki mogoče nekoliko skeptični glede vključevanja v turistično ponudbo, ki jim jo bom predstavila, saj bi bila to za Kras povsem nova in prva tovrstna ponudba in zanimivost.

Prav tako bo posebno v začetku treba vzbuditi radovednost in zanimanje med potencialnimi obiskovalci ter jim turistično ponudbo predstaviti preko privlačnih in zanimivih letakov, brošur, oglasov in preko medijev, ki jim bodo ponudbo tudi predstavili in približali na zanimiv način. Tu lahko predvidevam, da bo potrebnega veliko sodelovanja s krajevnimi radijskimi postajami, turističnimi agencijami, vzpostaviti bo treba ustrezne informacijske točke.

2 KAMNOSEŠTVO IN KRAS

2.1 Lega in položaj Krasa

Kras je kamnita pokrajina, ki že od nekdaj privlači popotnike predvsem jeseni, ko se barve ruja prelivajo iz rdeče-zelene v ognjevite barve, ki se predvsem skrivajo med skalami. Male jase in vrtače obdajajo kamniti zidovi, nastali s pridnimi rokami kmetov, ko so čistili »gmajno« in so vse kamenje položili na rob ograde. V očiščeni ogradi so kmetje pridelovali svoje pridelke in tako poskrbeli za skromno preživetje. Za popotnike so bile predvsem zanimive kraške gmajne ter kraške jame, ki so nastale med ostrimi skalami in razpokami, v katere so se lahko podali in odkrivali čarobni podzemni svet. Ta je istočasno zbujal spoštovanje in strah. Kras ima v vsakem letnem času svoje posebnosti. V vsakem letnem času nam pusti prav nekaj posebnega, za kar poskrbi narava (Skrinjar 2006).

Kras – to je raznolika apnenčasta pokrajina, ki se na enem koncu dviga nad Tržaškim zalivom, kjer ga obdaja Jadransko morje, z druge strani pa ga omejujeta Trnovski gozd ter nizka flišna pokrajina. Reka Soča je nasula Furlansko ravnino, ki Kras obdaja s severozahodne strani.

Meji na severozahodu z Vipavsko dolino, ki je sestavljena iz aluvij ter fliša. Vipavska dolina sega do nadmorske višine kakih sto metrov. Pavška kotlina, ki stoji na flišu, pa z nadmorsko višino okoli šesto metrov meji s Krasom. Na jugozahodni strani se Kras loči od flišnih Brkinov ter doline reke Reke. Manj opazen je prehod iz Podrskega in Materijske doline (Culiberg in Kranjc 1999).

Kraška planota zavzema okoli 400 km². Razteza se v dinarski smeri, to pomeni iz severozahoda proti jugozahodu. Kras velja za zelo raznoliko pokrajino kljub razmeroma majhni nadmorski višini. Lahko bi rekli, da nekaj sto metrov visoka apnenčasta pobočja, ki se dvigajo iz morja, to najbolj potrjujejo. Črni kal ima zanimivo strukturo, saj je tam lepo vidno, kako se zgornji del pobočja konča z navpičnimi stenami. Viden je planotast videz Krasa (Val Rosandra) (Culiberg in Kranjc 1999).

Kras prekriva jerovica (rdeča prst) in pokarbonatna prst oziroma rendzina, razen v žepih in vrtačah. Tam so pogoji za kmetovanje zelo slabi. Kraška burja je kriva za golo površje Krasa. Na površje Krasa je najbolj vplivala lega, ki meji na Trnovski gozd in Tržaški zaliv (Javornik 1990).

Kras mednarodni strokovnjaki imenujejo tudi »karst«, ki ima v Sloveniji prav posebno mesto. To ime nas spominja na kamen, na gosto posejane vrtače ter burjo. Kraševci živijo prav tam, ampak na žalost ni soglasja glede omejitve regije. Prav zaradi te značilne kamnite površine je pokrajina dobila ime. Uvrščamo jo v apnenčasto in dolomitno ozemlje. Kras se na jugozahodni strani zaključuje ob flišu tržaške sinklinale. Na severozahodnem koncu poteka meja

od gradu Miramar vzporedno s Tržaškim zalivom. Medtem pa na zahodu meja poteka ob naplavi ravnine Soče, na severozahodu sega vse tja do Vipavske doline do Trstelskih brd, ter na zahodu do flišnih Brkinov. Severno pobočje Slavnika je tudi apnenčaste sestave. Zanimivo je, da se domačini Slavnika ne štejejo med Kraševce. Menijo, da niso ne Čiči ne Brkini, ampak »justo na konfini« (ravno na meji). Za Istrane pa se imajo tudi na kraški planoti pod Slavnikom, kjer se Podgorski Kras nadaljuje v Socerbski Kras (Games 2004).

Kras ni samo navadna, preprosta beseda za poimenovanje pokrajine, ampak pomeni veliko več. Včasih si sami ne moramo niti predstavljati. Ko slišimo besedo Kras, pomislimo na ponikalnice, kraške jame, vrtače, uvale. Kras pomeni tudi oskrbo s pitno vodo, posebno ugodne pogoje za obdelovanje in izkoriščanje kraške zemlje, značilen kraški relief in še mnogo drugega. Če strnemo na kratko, bi lahko rekli, da Kras ponuja edinstveno geografsko regijo z edinstvenimi, specifičnimi pogoji za človekovo življenje (Games 1974).

2.2 Od kod ime Kras

S človeškega vidika gledano bi lahko rekli, da je Kras relativno majhna pokrajina, ampak s svojimi značilnostmi zelo raznolika. Skriva veliko še neodkritega, med drugim tudi veliko prostorskih izvirnih značilnosti. Beseda Kras nas lahko spominja na podzemne jame, kakršna je npr. Postojnska, ki je ena večjih, na apnenčaste planote, kot je Causses v Franciji, na »škrapljaste pločnike«, kakršne lahko vidimo v Yorkshiru na Angleškem. Ko govorimo o imenu Kras, pa naletimo na manj znan pojem krasa, ki seveda izhaja iz imena pokrajine Kras (Carso, Karst) v zaledju Tržaškega zaliva. Zanimivo je dejstvo, da je po tej pokrajini nastal mednarodni strokovni izraz – krasoslovje ali karstologija, ki po njem poimenuje zanj značilne pojave in procese (Culiberg in Kranjc 1999).

Po ugotovitvah jezikoslovcev beseda Kras izhaja iz predindoevropskega časa oziroma je beseda predindoevropskega izvora. Njena osnova je »karra«, kar pomeni kamen. Lahko sklepamo, da so indoevropski narodi besedo podedovali od svojih starejših prednikov. Besedo so že takrat zasledili v romanskih dialektih v Alpah in južno od njih. Zanimivo je, da ime Karren, ki izvira iz Nemčije, pomeni različne drobne kraške obline v skali. V Nemčiji je še vedno živa beseda kara (Games 1974).

Značilne kraške pojave so poznali že v stari Grčiji ter v Rimu. Spoznali so jih preko vsakdanjega življenja ter iz mitologije. V času izpred našega štetja je bila že znana reka Reka, ki ponika v Škocjanskih jamah, ter izvir Timave.

Pozejdon iz Apameje (135–50 pr. Kr.) se je zavzemal za temeljito preučevanje izvira Timave v zvezi s plimovanjem, Vergil (70–19) pa se je zanimal za izvire v Eneidi.

Kras je zapisan v zgodovino z rimskim napadom na ozemlje v letih od 178 do 177 pr. n. št. tako z vključevanjem v rimski imperij kot »Regio X – Venetia et Histria«, to je kot del prave

Italije. Prvotno ime te pokrajine pa je bilo »Carusadus, Mons Carusad, Karusad, Carsus (Culiberg in Kranjc 1999).

Če povzamem na kratko, lahko sklepamo, da je iz besede »kamen« nastalo staro antično ime za pokrajino (Carusadus, Carsus), ki se je kasneje zaradi jezika spremenilo v slovensko ime Kras, nemško Karst ter italijansko Carso. Prav iz tega imena je nastal mednarodni termin za pokrajino Kras (karst) iz tega izhajajo tudi izrazi, kot so npr. kraške jame, kraški pojavi, vrtače ter mlada veda – »krasovanje« (Culiberg in Kranjc 1999).

Beseda Kras se lahko piše z veliko ali z malo začetnico, to pomeni, da ima dva pomena. Del slovenskega ozemlja med Tržaškim zalivom ter Vipavsko dolino se je v prvi polovici prejšnjega stoletja pisal z veliko začetnico. Kasneje je pričela strokovna arhitektura to besedo uporabljat kot termin za določeno lastnost ozemlja. Danes se to besedo ali termin uporablja povsod po svetu v malo drugačni obliki (karst). Tuji strokovnjaki po svetu poznajo Slovenijo kot deželo Krasa. Kras je edina slovenska beseda, ki je prišla v mednarodno znanost kot termin in oznaka za novo znanstveno panogo (Games 1974).

2.3 Zgodovina Krasa

Kras je omejen z ene strani s italijanskim oziroma slovenskih prostorom. V Sloveniji sega območje Krasa v južnoprimorsko statično regijo, delček pa v severnoprimorsko regijo. Kras se je skozi stoletja zelo razvijal in so po njem so potekale pomembne poti. Prav zaradi svoje lege na skrajnem severnem delu Jadranskega morja je Kras imel vedno strateški pomen. To se predvsem kaže v spremembah poti, ki so potekale iz smeri sever–jug ter vzhod–zahod. Lega Krasa je bila v različnih zgodovinskih obdobjih drugače zaznamovana. O tem še danes pričajo raznoliki običaji kot del kulturne dediščine, ki jih lahko zasledimo in srečamo na različnih koncih Krasa.

V zgodovini Krasa zasledimo, da je območje v različnih obdobjih v celoti ali delno pripadalo različnim oblastem. Kras je bil združen že pod avstro-ogrsko oblastjo, saj je ta veljala za precej liberalno in je spoštovala kulturno in avtohtono dediščino Krasa. Fašistična diktatura, ki se je uveljavila po prvi svetovni vojni, je na Krasu pustila velik pečat. V tistem obdobju je bil Kras sicer enoten, vendar so takrat Kraševci živeli pod etično »bonifikacijo« s sloganom »Qui si parla solo Italiano« (tukaj se govori samo italijansko), saj se je takrat na celotnem območju uveljavila fašistična diktatura.

Pred šestdesetimi leti je bil del slovenskega prebivalstva priključen Italiji; takrat je na tem ozemlju potekala meja med Italijo in Jugoslavijo. Danes bi te prebivalce imenovali npr. zamejski Slovenci. Kasneje je nastala samostojna Slovenija, ki je razdelila območje na dva dela. Meja je pomenila mejo med dvema državama, razvili so se tudi različni politični sistemi,

ki so kasneje tekmovali za prevlado sveta. Tako gledano sta se enoti razvijali predvsem vsaka v svojo smer (Šušmelj 2008).

In napisanega lahko razberemo, da so Kras skozi različna obdobja zaznamovali pestri zgodovinski dogodki.

3 ZGODOVINA KAMNOSEŠTVA

3.1 Kamnolomi na Krasu

Od nekdanj je bilo kamnarstvo na Krasu pomembna gospodarska panoga. Domače kamnoseško znanje je za kamnoseke pomenilo vir zaslužka, saj takratne razmere kmetom niso bile naklonjene. Prav zaradi tega je bil v skoraj vsaki vasi kamnolom, ki je ljudem pomenil preživetje. V kamnolomih belega apnenca je bilo delo težje in je zahtevalo več delovne sile. Zaradi kompaktnih sten je bilo tudi zahtevnejše, težje ter zamudnejše.

Delavci, kmetje oziroma tako imenovani kamnarji so delali v kamnolomih, kot jim je naročil oziroma jim delo razporedil delovodja – kapo. Kamnarjem je delo pomenilo dodaten zaslužek, s katerim so lahko preživljali številčne družine. Večina teh kamnolomov je bila v zasebni lasti, manj v vaški. Zanimivo je, da so se kamnolomi največkrat imenovali po lastniku kamnoloma, ta je tudi odločil o zaposlitvi kamnarjev.

Delo kamnarjev – kavadarjev je bilo zelo težko, saj so morali delati s preprostim orodjem, ki bi mu lahko rekli »orodje matere zemlje«; z njim so morali izklesati kamnite bloke. Prav zaradi tega še ne razvitega orodja je delo večkrat terjalo veliko delavcev. Za izrezanje blokov iz stene so kamnarji lahko potrebovali tudi več tednov. Najprej so morali v kanale – pašarine in utore namestiti zagozde, ki so bile približno en meter oddaljene, potem pa s težkimi macolami enakomerno nabijati na zagozdo. Ko so kamnarji delo opravili, so nadaljevali malavarji ali manovali, ki so bloke morali preučiti in odrediti, kateri bodo šli v nadaljnjo uporabo v kamnoseške delavnice. Organizirali so transport, ki je potekal s posebnimi vozovi, ki so imeli predvsem močno ojačene kolesa. Ta posel je včasih prinesel zelo velik dobiček.

Ročno lomljenje kamenja je trajalo vse do tridesetih let dvajsetega stoletja. Potem so se začele pojavljati prve žične žage – žage na drout, ki so delavcem predvsem olajšale delo. V tem času je med kamnolomi potekala huda konkurenca, saj je bilo takrat povpraševanje največje (Pokrajinski muzej Koper b. l.).

Na tržaškem Krasu je aktivnih še od 10 do 12 kamnolomov. Repenski apnenec pridobivajo v treh kamnolomih na Repentabru – v Petrovici, Branovi jami in Babcah (ostali kamnolomi lepih slovenskih imen – Pod cesto, Glinca, Griže in Col – so že opuščeni) ter v Praprothu pri Nabržini.

Zanimivo je, da so kamnolomi na goriškem Krasu večinoma zapuščeni – v uporabi je le nekaj kamnolomov, v katerih pridobivajo le tehnični kamen za nasutja, medtem ko na območju sežanskega Krasa obratujejo še štirje kamnolomi, kjer pridobivajo sivi repenski apnenec, in sicer v Vrhovljah ter v Povirju pri Sežani, ter svetli nabrežinski apnenec v kamnolomih Lipica I in Lipica II. Ostali kamnolomi, včasih so bili skoraj v vsaki vasi, so večinoma zapuščeni oziroma neuporabni (Pertot 1994).

Na kraški planoti je bilo še do sredine dvajsetega stoletja večina manjših kamnolomov v zasebni lasti ali v lasti krajevne skupnosti. Večji kamnolomi, kot je bil na primer Repenski, pa so bili v lasti bogatejših ljudi oziroma podjetnikov, pri katerih je bilo moč kamen tudi kupiti za lastno uporabo. Med prvo in drugo svetovno vojno je bila v Gabrovici pri Komnu ustanovljena šola za fante, kjer so se lahko učili zidarskega poklica. Šolo so obiskovali predvsem fantje iz sosednjih vasi (Coljava, Tomačevica, Kobjeglava). To pomeni, da se je v tistih letih dobilo zidarja pri vsaki hiši. Zidarji iz Gabrovice so bili cenjeni po celotnem Krasu, v Trstu ter na Brkinskem (Žerjal 2008).

3.2 Kamnoseštvo

Včasih je kamen na Krasu Kraševcem pomenil preživetje, tisoče udarcev s kladivom je bilo potrebnih za vsakdanji kruh. Delo, ki je potekalo v javah, je bilo težko, trdo ter polno trpkega humorja. Povezanost kamnoseka s kamnom je tako velika, da bi vsako spreminjanje udomačenih izrazov pomenilo razvrednotenje njihovega stoletnega ustvarjanja. Kamen je Kras navdihnil s prepoznavno arhitekturo in je dal osnovo premičnini in nepremičnini (Renčelj 2002).

Na Krasu in v Istri je oblikovanje kamna in kamnoseška obrtna spretnost oziroma tradicija, ki je doživela vrh v 17. in 19. stoletju. V kamnoseških delavnicah so kamen obdelovali kamnoseki. Za izdelavo končnih izdelkov so bili tako imenovani klesarji špentači, večči grobe obdelave kamna, in štancarji, ki so bili izurjeni za bolj prefinjena, natančnejša dela. Nekateri so bili tudi veliki mojstri umetniškega klesarstva. Tako eni kod drugi so pri svojem delu uporabljali raznovrstne orodja oziroma kladiva »za obdelavo ploskve, fine in grobe krempače – marteline in martele, oskrde – broke, zobata kladiva – bočarde, več različnih konic – špic, za odbijanje kamnite površine so uporabljali odbijače – ščopadorje, različno široka dleta – škarpele, punte in gradine, za gladenje površine so uporabljali strgala. Pri delu so uporabljali trikotnik – škvara.« (Pokrajinski muzej Koper b. l.)

Ko so dokončali z delom, so izdelke prodali na trgu. V tistih časih je bilo največje povpraševanje po kamnitih ploščah, iz katerih so kasneje tlakovali dvorišča, trge ter pločnike. Za kamnoseka je bila največja mojstrovina, da je bil kupec s stvarjo, ki jo je naročil, po prevzemu zadovoljen. S tem mislim predvsem na podrobnosti, ki jih lahko vidimo na jertah starih »kalon« različno vklesane oznake, kot na primer IHS, na okenskih policah, raznovrstni vodnjaki, posode za hrano, stopnišča, kapelice, vaška znamenja. V vseh teh letih in z vso tehnologijo, ki se razvija, so orodja za oblikovanje kamna ostala enaka (Pokrajinski muzej Koper b. l.).

3.3 Kamnoseštvo nekoč

Kamnoseštvo je zelo širok pojem in o njem je zelo veliko napisanega. Pri izdelavi izdelka je prvi korak izbira prave kamnine, iz katere želimo izdelek narediti. Sledi zamisel, nato oblikovanje in načrtovanje. Ko imamo vse te dejavnike izpolnjene, sledi izvedba. Kamnoseštvo je bilo že v preteklosti in je tudi danes nadgradnja kamnarstvu in graditeljstvu, lahko bi rekli, da je to bistvo bivalne kulture Krasa.

Kamnoseštvo na Krasu je zelo stara obrt, tako je tudi beseda kamnoseštvo na Krasu staro toliko, kot njena izpeljanka. Beseda kamnoseštvo izhaja še iz predindoevropskih časov, v katerih so kamnoseki oz. naši predniki uporabljali staro orodje za obdelavo kamna. Po izumu železnega orodja za obdelavo kamna je delo postalo hitrejše in nekoliko lažje. Prvi nabrežinski kamnolom na Krasu je bil odprt v času antičnega Rima. Ta je poskrbel za prvo urejeno obdelavo surovcev in kamnolomov. V času poznorimske dobe je obdelava kamna tonila v pozabo. V času od 14. do 17. stoletja je zatišje trajalo zaradi aktivnosti renesančnih, baročnih in beneških kamnoseških šol, ki so takrat potekale. To je bil vzrok, da je avtohtono kamnoseštvo doživljalo nasluten razmah, ki se je kazal v unikatnosti, izvirnosti ter prilagojenosti. Konec 19. in v začetku 20. stoletja so prišli v kamnoseške delavnice stroji, ki so kamnosekom olajšali delo za oblikovanje in klesanje kamna. Vidne so bile posledice socialne ogroženosti kamnoseške obrti (Kunaver in Fatur 2000).

Ko govorimo o zgodovini kamnolomov, na žalost govorimo tudi o zgodovini velikih vzponov in padcev. Za lažjo predstavo si lahko te vzpone in padce predstavljamo kot krivuljo na geometrijskem polju. Najbolj značilne plati kamnoseštva so potekale nekako v tem zaporedju: pred približno dva tisoč leti v rimskem obdobju je potekal razcvet kamnolomov, nato je sledilo nekako zatišje, kasneje se je razvila železnica, ki je za tedanjo dobo pomenila velik uspeh ter s tem pripomogla k večji in hitrejši komunikacijski povezanosti. Kamnarska dejavnost je doživela svoj vrhunec nekje na prelomu stoletja. Nekateri avtorji pravijo, da v času uveljavitve kovaštva. Pravijo, da je bila delna kriza že prisotna v uvajanju »umetnega kamnja« (železobetona) v gradbeništvu. Prava kriza pa je nastopila kasneje, v dobi prve svetovne vojne, v kateri je kamnoseštvo zamrlo. Po koncu vojne si je kamnarska industrija počasi opomogla in se spet postavila na noge. Seveda ni nikoli dosegla stopnje, ki jo je doživljala pred prvo svetovno vojno. Nabrežinski kamen, ki so ga pred vojno pošiljali na Dunaj ali v Pešto, so kasneje pošiljali v Aleksandrijo ter v večja mesta po celotni Italiji. Za večjo prelomnico je poskrbela tudi gradnja milanske železniške proge, ki je poskrbela za lažji transport. Po vzponu kamnoseške obrti po koncu prve svetovne vojne je sledil spet padec, druga svetovna vojna. Ta je poskrbela za ponovni padec obrti, ampak v manjšem obsegu kot prva, tako da so si kamnoseki lažje opomogli. Okrog leta 1970 je bilo za kamnoseštvo zlato leto. Teh let niso kamnoseki nikoli več doživeli tako z vidika zaposlenosti kot z vidika razcveta. Lahko rečemo, da je potem sledilo obdobje negotovosti (Marušič 2001).

3.4 Ročno kamnoseško orodje

Pri lomljenju kamna so si v preteklosti pomagali z različnimi načini in postopki. Na lomljenje kamnja je vplivalo predvsem, ali so bili skladi kamnine plastoviti ali v obsežnih skladih. Uporabljale so se predvsem naslednje metode lomljenja:

- lomljenje s klini (običajno so bili železni ali jekleni, le poredkoma tudi leseni),
- lomljenje s pomočjo razstreliv (dinamit, smodnik).

Kline, ki so bili krajši in lažji, so uporabljali predvsem za lomljenje kamna na manjše kose, klini za suvanje od kamnite mase ali suvalni klini (zagozde) pa so bili daljši in so tehtali do 8 kg (Kernel 2003).

V grobem delimo kamnoseško orodje za ročno obdelavo v štiri skupine:

- dleta,
- špice,
- sekire in
- kladiva.

Kvadre prave in osnovne obdelave – surovce se v delavnicah obdeluje površinsko in profilirano. Pri tem se uporablja ročno orodje. Pred približno stoletjem so začeli uporabljati pnevmatsko orodje in novejšje stroje, v današnjem času pa si lahko pomagajo z računalniško in lesarsko obdelavo. Kamnoseki si z uporabo modernih orodij pomagajo pri oblikovanju kamna. Vseeno pa ostaja načelo, da močna roka kamnoseka in izurjeno oko ne more nadomestiti še tako dober stroj, zato je ročno kamnoseško orodje še vedno prisotno v večini kamnoseških delavnic (Pertot 1997).

Slika 1: Špica

Osnovno orodje za obdelavo kamna je jeklen podolgovat kos orodja (okrogel, šesterokoten ali pa tudi osemrokoten), ki je na enem koncu ošiljen in kaljen, da je pri obdelavi kamna vedno dovolj ostrine. Na drugem koncu to orodje ni kaljeno in je mehkejše od kladiva, ki je jekleno in kaljeno. To pa zato, da se s tem blažijo udarci pri tolčenju kladiva po špici, s tem se ublažijo tresljaji preko kladiva na roko delavca. To vrsto špice uporabljajo v kamnoseških delavnicah za grobo obdelavo in poravnavo kamnitega izdelka.

Slika 2: Enostavno kladivo

Za ročno obdelavo kamna je potrebna določena energija in ta izvor energije je človek. Že sama beseda enovrstno kladivo nam pove, da ima to kladivo samo eno vrsto zob, ti zobje pa so precej grobi in redki. V vrsti je od pet do šest zob, ki so nameščeni pravokotno na ročaj, na katerega je kladivo nasajeno.

Slika 3: Dleta

Med dleti za obdelavo kamna poznamo ravna dleta (z rezilom) in zobata delta, med ravnimi pa še na široka in ozka. Zobata dleta se razlikuje od navadnega kamnoseškega dleta po tem, da nimajo ravne rezalne oblike, ampak ima rezalni del ošiljene zobe, s katerimi pri obdelavi dobimo hrapavo obdelano površino.

Poznamo ravne (sekire z rezilom), zobate in kombinirane sekire. Z ravnimi površinsko sekajo, z zobatimi pa grobozrnato obdelajo. Najbolj znani zobati sekiri sta krempač (martelina) in grob krempač (martel).

3.5 Višja strokovna šola za Oblikovanje materialov v Sežani

Kras je dežela kamna, burje in suše. Kraševci so z marljivimi kraškimi rokami pripomogli k oblikovanju tradicionalnih starih kraških vasi. Ponosni so na to, da se tradicija družine prenaša iz roda v rod. Prav zaradi tega si nekateri prizadevajo za poučevanje in spodbujanje mladih k oblikovanju kamna oziroma kamnjarskih veščin. V zadnjih letih je vidno povečanje zanimanja za izobraževanje v stroki kamnoseka. K temu bistveno pripomore promocija dejavnosti kamnoseštva ter restavratorstvo. Kamen je srce Krasa, prav zaradi te naravne danosti lahko za marsikoga predstavlja vir zaposlitve, ustvarjanja in zaslužka. Ljudje se morajo zavedati vsestranske uporabe kamna. Ovrednotiti morajo njegovo uporabnost in mu v svojem življenju nameniti posebno vlogo. Za ohranitev dediščine lahko največ naredimo

sami, in sicer tako, da kamen cenimo in ga uporabimo za vsakdanje življenje; s tem ga bomo ohranili in oživali njegovo rabo (Renčelj 2002).

V občini Sežana je bilo pred dobrimi štirimi leti ustanovljeno Visokošolsko središče Sežana. Središče izvaja kar nekaj programov, in sicer:

- računalništvo in informatika,
- poslovni sistem v turizmu,
- oblikovanje materialov in fotografija.

Osredotočila sem se na program Oblikovanje materialov in fotografija – smer kamen. Študentje pri osnovi geologije spoznajo različne kamnine, njihove mehanske lastnosti ter odkrivajo, katere od teh so uporabne za določen namen v kamnoseški praksi. Posebno pozornost namenjajo kamnu – pokrajina in človek na Slovenskem, s poudarkom na kulturni krajini Krasa in slovenskega Primorja. Seznanijo jih s tradicionalnimi principi koriščenja, uporabe in oblikovanja kamna, od detajla do predmeta, preko arhitekture, do kulturne krajine kot celote. Obiskujejo lokalne kamnolome, kjer se študentje seznanijo s postopkom izkopavanja kamna na odprtem izkopu in z galerijskem izkoriščanjem. Naučijo se, kateri postopki so v določeni fazi obdelave najpomembnejši tako z ekonomskega vidika kot z vidika doseganja estetskih učinkov. Veliko pozornosti posvetijo poznavanju delovnih parametrov strojev za obdelavo kamna ter tradicionalni ročni obdelavi in profilom v kamnu. Študentje prakso opravljajo pri znanih kamnosekih, s katerimi šola sodeluje. Omenim lahko, da že od začetka sodelujejo z Jernejem Bortolato, ki je na Krasu zelo obiskan kamnosek.

4 RAZISKAVA

4.1 Opredelitev problema

Osnovni namen zaključne projektne naloge je bil preučiti literaturo o kamnoseštvu na Krasu in raziskati možnosti za uspešnejše trženje te obrti. Glede na prebrano literaturo in pogovore s kamnoseki sem ugotovila, da se starejši kamnoseki ali njihovi predhodniki niso pretirano ukvarjali s trženjem kamnoseštva. Danes, ko so internet in številni mediji (TV, radio, časopisi ...) osnovno orodje za oglaševanje in iskanje informacij, se morajo kamnoseki za prepoznavnost, obstoj na trgu in povečevanje konkurenčnosti prilagoditi razmeram na trgu.

Kamnoseštvo je v Sloveniji precej razvito. Prav zaradi tega imajo kamnoseki med seboj močno konkurenco. Obrtniki se zavedajo, da je v današnjih časih nujno imeti spletno stran za promocijo in prepoznavnost svoje obrti. Dandanes brez promocije prek spleta ni prihodnosti. Prednost spletne strani je v tem, da potencialni kupci pridobijo želene informacije že na internetu (Kamnoseštvo 2010).

Tudi kamnoseki kot vsi ostali podjetniki morajo najti ravnovesje, kako s svojimi sredstvi najbolj zadovoljiti vedno bolj osveščene in zahtevne porabnike, da lahko še vedno konkurirajo na trgu. V današnjih časih ima trženje vedno večji pomen. Z dobrim trženjem se povečuje ugled, prepoznavnost, povečuje se prodaja, naraščajo prihodkov. Kamnoseki so prisiljeni slediti novim trendom na trgu, spremljati povpraševanje, pridobivati nova znanja, veččine in se usmerjati na tisto pot – dejavnost, kjer so sami najboljši.

Seveda bodo v prednosti tiste organizacije, ki bodo v prihodnosti sposobne prepoznati poslovne priložnosti pred konkurenco. Z boljšimi, kakovostnimi, cenovno ugodnejšimi in inovativnimi izdelki bodo morale to ponujati trgu. Zaradi procesa inoviranja bo potrebno tveganje, brez tega ne gre. Če povzamem na kratko, to pomeni, da bo v proces inoviranja proizvodov, tehnologije in organiziranosti treba vključiti vse sodelavce in njihove potenciale. V prihodnosti bo pomembna naloga managementa predvsem ustvariti filozofijo organizacije, kjer bosta inovativnost in kreativnost sodelavcev ne samo zaželeni funkciji, ampak temeljni nalogi dela (Zabukovnik 2005).

Z namenom raziskati in preučiti možnosti za trženje kamnoseštva na Krasu se mi je porodila ideja, ki je tudi osnovno vodilo zaključne projektne naloge. Pripravila sem predlog turistične izobraževalne poti »*Od kamnoseka do kamnoseka*«.

4.2 Definicija trženja

Potočnik (2002) je podal naslednjo definicijo trženja: »Beseda trženje je pogosto uporabljen prevod angleške besede marketing, ki izvira iz besede market (trg) in obsega vse dejavnosti, ki so kakor koli povezane s trgov.«

Potočnik (2002) je tudi naštel naslednja področja trženja:

- raziskovanje trga,
- trženjsko načrtovanje,
- pripravo trženjskih akcij,
- izvajanje trženjskih akcij,
- spremljanje učinkovitosti izvajanja trženjskih akcij,
- neposredno prodajanje,
- nadzor nad vsemi navedenimi področji trženja.

4.3 Definicija turistične destilacije

Obstajajo različne definicije turistične destilacije. Možnosti, kako se je turistična ponudba preko zgodovine razvijala, je veliko. Ena izmed mnogih je lahko npr., da so se najprej razvila določena območja, kot so vasi, mesta, naravne značilnosti, naravni viri, ki so privabljali ljudi, in s tem se je širila tudi gostinska ponudba, namestitvena ponudba in drugo (Gartner 1996). Ponudniki turističnih storitev pogosto samostojno nastopajo na trgu in si tako medsebojno konkurirajo. Takšnemu načinu lahko danes rečemo reagibilen, saj se ponudniki le odzivajo na dejavnike okolja. Vse bolj se je treba zavedati, da obiskovalca ne privabi ponudba posameznega ponudnika, temveč skupek vseh ponujenih turističnih storitev določenega zaokroženega območja, ki ga obiskovalec zazna kot celoto – destinacijo obiska (Hribar 2007).

Hall (2000) navaja številne kriterije, ki jih moramo upoštevati pri opredeljevanju in identifikaciji destinacij:

- Destinacija naj vključuje sklop kulturnih, fizičnih in socialnih značilnosti, ki skupaj tvorijo regionalno identiteto.
- Destinacija naj vključuje primerno turistično infrastrukturo za podporo turističnemu razvoju.
- Destinacija naj bi bila večja kot samo ena skupnost ali privlačnost.
- Destinacija naj vključuje obstoječe privlačnosti ali ima potencial za podporo razvoja uspešnih privlačnosti, ki naj bi privabljale turiste.
- Destinacija naj bi bila sposobna podpirati načrtovanje in trženje tega območja, ki pomeni nekakšno vodilo in spodbudo prihodnjemu razvoju.
- Destinacija naj bo dostopna veliki skupini obiskovalcev. Dostopnost je lahko omogočena preko cestne, zračne ali vodne povezave.

4.4 Od kamnoseka do kamnoseka

Ena od možnosti, kako povečati prepoznavnost kamnoseštva na Krasu, je snovanje in organiziranje turistične ponudbe, in sicer v obliki izleta oz. poti z namenom obiskati več kamnosekov na območju Krasa.

Na osnovi zgoraj zapisane definicije Halla, lahko turistično destinacijo oz. potovanje 'od kamnoseka do kamnoseka' razčlenimo po istih alinejah:

- Obiskovalec bo spoznal kulturne in krajevne značilnosti Krasa.
- Kras ima dobro razvito cestno in tudi železniško infrastrukturo. Ideja je, da bi turiste vodili po cestah.
- Izlet bo organiziran za skupino ljudi, ki bodo lahko obiskali več kamnosekov.
- Izlet bi potekal po kraških poteh med že poznanimi kamnoseki.
- Predstavitev kamnoseštva preko izleta bo pripomogla k povečevanju prepoznavnosti kamnoseške obrti in Krasa.
- Kamnoseška delavnica bo predstavljena skupini ljudi ali posameznikom, saj bo obisk možen preko dobro razvite infrastrukture.

4.4.1 Kako bo ta izlet pripomogel k prepoznavnosti Krasa?

Kras je prepoznaven po različnih dejavnostih, kot so npr: kraška burja, kraške jame in vrtače. Ponudba Krasa je razširjena predvsem na področju vinarstva in jamarstva. Prav zaradi tega mislim, da je prav narediti korak naprej in obiskovalcem ponuditi nekaj več kot samo vinarstvo, jame, Lipico. S turistično ponudbo 'od kamnoseka do kamnoseka' hočem dvigniti prepoznavnost kamnosekov in njihovih izdelkov ter seveda njihovega trdega dela. S ponudbo si bodo obiskovalci lahko ogledali kraško gmajno, kraške poti, ostanke železniške poti iz prve svetovne vojne, kamnoseke ter tradicijo Krasa.

4.4.2 Turistična ponudba – Od kamnoseka do kamnoseka

Potovanje bo organizirano v obliki dvodnevnega izleta. Največje število obiskovalcev je osem skupaj z vodičem. Namen te »omejitve« je bolj osebni pristop do obiskovalca, lažja komunikacija in večje praktično sodelovanje med udeleženci, vodičem in kamnosekom ter konec koncev tudi lažje dostopanje do kraških značilnosti zaradi manjšega turističnega vozila. Prenočišča bi vnaprej rezervirali na bližnjih turističnih kmetijah ali v hostelih. Za prevoz bi poskrbel lokalni prevoznik po vnaprej sklenjenem dogovoru, z manjšim vozilom (kombi, minibus).

Za promocijo bi poskrbeli preko lokalnih turističnih informacijskih točk, v regionalnih časopisih, preko Višje strokovne šole za oblikovanje materialov v Sežani ter na spletnih straneh. Tudi prijave bi bile mogoče predvsem preko krajevnih informacijskih točk,

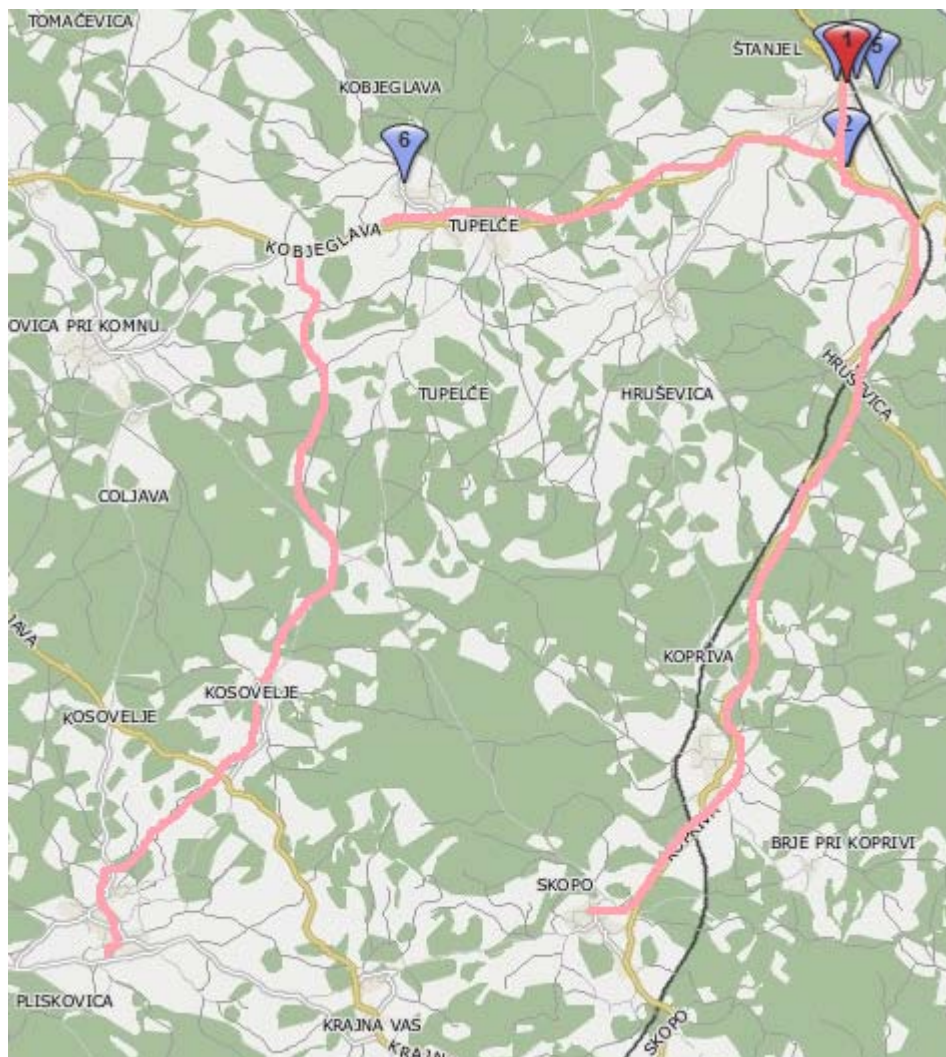
turističnih agencij, preko spletne strani. Pripravili bi zgibanko z vsemi informacijami, potekom izleta ter nekaterimi koristnimi nasveti; ta bi bila dostopna v vseh bližnjih turističnih agencijah, hotelih, hostelih, gostiščih, informacijskih točkah in v vinskih kletih. Vse to z namenom, da bo ponudba dosegla čim širši krog ljudi in tako tudi potencialnih obiskovalcev.

Prvi dan – od Dutovelj preko Pliskovice v Skopo

Prvi dan obiskovalce v Dutovljah ob 9. uri pričakuje lokalni vodnik in jih odpelje proti vasi Pliskovica. Pot bo potekala po lokalni cesti. V Pliskovici se bodo ustavili na ogledu hostla Pliskovica, ki je zelo obiskan, nato pa se bodo peš odpravili do najbolj znanega kamnoseka v Pliskovici – Jerneja Bortolata. Jernej bo predstavil domačo obrt in osnove kamnoseštva. Glede na želje obiskovalcev bo prikazal tudi ročno oblikovanje kamna. Obiskovalci bodo lahko vzeli orodje v roke in se preizkusili v tej ustvarjalni tehniki. Izkušen kamnosek bo predstavil tudi nekaj zgodovine te starodavne obrti ter dodal primere, doživljaje iz prakse oziroma iz svojega dela. Obiskana kamnoseška delavnica ponuja tudi številne ročno izdelane, unikatne izdelke iz kamna, ki bodo na voljo za prodajo.

Trajanje prvega dela izleta bo odvisno od števila udeležencev, od njihovega zanimanja in poznavanja kamnoseštva.

Nato, predvidoma v zgodnjih popoldanskih urah, bodo pot nadaljevali peš po makadamski poti do vasi Kosovelje. Tam bodo imeli možnost videti ostanke železniške proge iz prve svetovne vojne. Ob teh nekoč zelo pomembnih ostankih tirov bodo nadaljevali pot v Kobjeglavo. Od tu jih bo avtobus odpeljal v kilometer oddaljeno gostilno Grad v Štanjelu, kjer jih bo čakalo pozno kosilo. Po kosilu sledi ogled Štanjela in Ferarijevega vrta, to bo tudi zaključek prvega dne. Sledila bo samo še pot v Skopo, kjer bodo prenočili na turistični kmetiji Živcovi. Prepričana sem, da jim bodo pričarali pravo kraško vzdušje že samo z nastanitvijo, verjamem pa, da bodo poskrbeli tudi za pogostitev in rujno kapljico v značilni stoletni kraški vinski kleti.

Slika 4: Prikaz poti – prvi dan

Vir: Google 2011a.

Drugi dan – skozi Skopo in Tomaj v Lipico

Naslednji dan bodo predvidoma ob 10. uri krenili iz Skopega proti Koprivi, kjer bo obiskovalce pričakal kamnosek Bele, ki se ukvarja predvsem z izdelavo nagrobnih spomenikov in s strojno obdelavo kamna. Pri njem bodo tako spoznali nekoliko drugačen, ne tako tradicionalen način obdelave kamna, saj je ročnega dela bistveno manj.

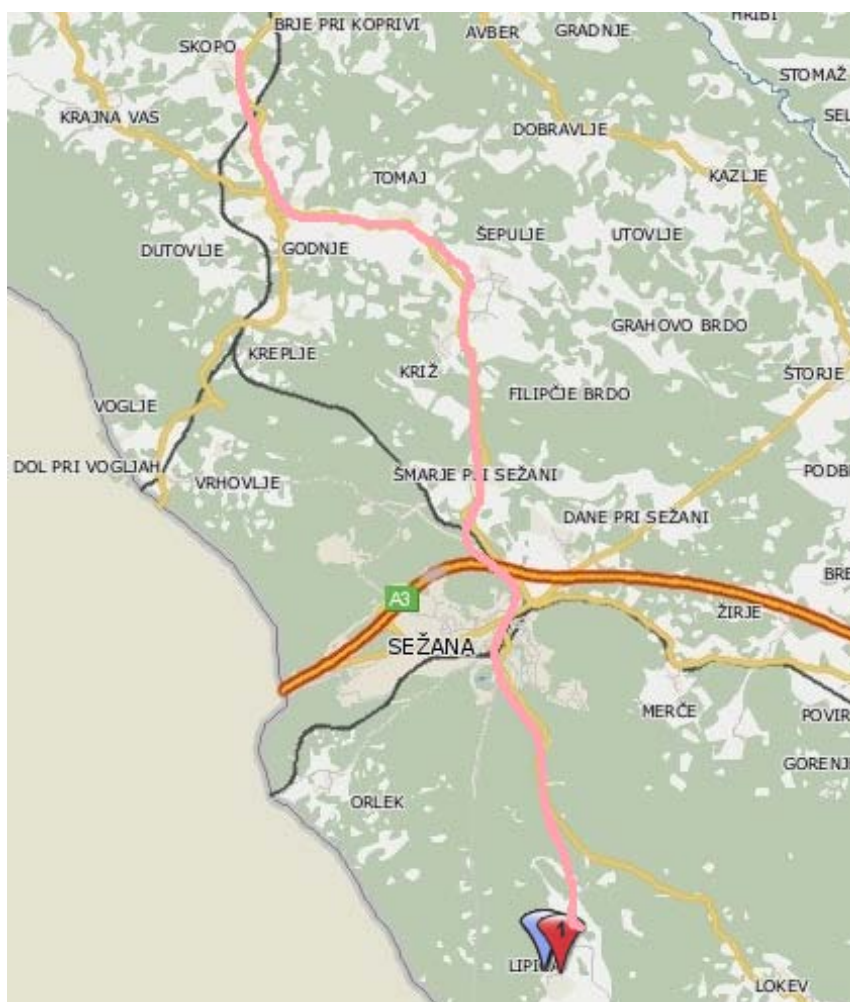
Pot bo vodila naprej v Tomaj, kjer jih bo pričakal kamnosek Čevnja. Njegov način dela je podoben, kot smo ga že videli pri kamnoseku v Pliskovici, a zagotovo nam bo predstavil svojo ustvarjalnost in način dela. Kdor je zamudil priložnost za nakup kamnoseškega izdelka v Pliskovici, bo imel možnost kupiti izdelek tudi tu.

Le nekaj korakov stran, v osrčju Tomaja, stoji turistična kmetija Škerlj, kjer nam bodo postregli z domačo hrano in pijačo, seveda mislimo na teran, ter pričarali vzdušje domače kraške kuhinje.

Pot bodo izletniki nadaljevali proti kamnolomu v Lipici, kjer si bodo ogledali lomljenje in pridobivanje kamna, ki je nato uporabljen v kamnoseštvu. Glede na želje obiskovalcev bodo obiskali tudi Lipico in svetovno znane lipicance.

Izlet bodo zaključili z obiskom Višje strokovne šole za Oblikovanje materialov, smer kamen, ter podjetja Marmor Sežana.

Izlet je organiziran tako, da obiskovalcem prikažemo, kako se kamen pridobiva, oblikuje, prodaja, ob tem pa jim bomo predstavili tudi Kras in nekatere njegove posebnosti in znamenitosti.

Slika 5: Prikaz poti – drugi dan

Vir: Google 2011b.

4.5 Kamnoseštvo skozi oči kamnoseka Jerneja Bortolata in profesorice Maje Prešeren

Potem ko sem zasnovala opisano pot 'Od kamnoseka do kamnoseka', sem jo predstavila kamnoseku Jerneju Bortolatu in profesorici na Visoki šoli za oblikovanje materialov, Maji Prešeren. Poleg njenega mnenja o turistični ponudbi me je zanimalo tudi njuno mnenje glede poklica kamnoseka, prepoznavnosti kamnoseštva, prihodnosti kamnosekov, zainteresiranosti države za kamnoseke, o povpraševanju po izdelkih, zanimanju mladih za ta poklic in še o nekaterih drugih temah.

Njuna stališča bom predstavila v nadaljevanju.

Jernej Bortolato

Jernej Bortolato je kamnosek, ki se je začel s kamnoseštvom ukvarjati kot samouk iz samega veselja do oblikovanja kamna. Prihaja iz manjše vasice na Krasu po imenu Pliskovica. Že vrsto let sodeluje z različnimi znanimi oblikovalci, predvsem pa z Andražem Debeljakom, ki mu pomaga pri trženju zanimivih izdelkov, pri promociji ter ga spodbuja z inovativnimi idejami. Kamnosek Jernej Bortolato se rad pohvali, da večino trženja opravi v obdobju novega leta, saj sodeluje s priznanimi slovenskimi podjetji, ki pri njemu kupujejo poslovna darila. Njegovi izdelki so predvsem iz kraškega apnenca, predvsem iz kamnolomov Marmor Sežana, Lipica ter iz kamnoloma v Repnu na italijanski strani.

Večino njegovih izdelkov si lahko ogledamo na internetu ali pa v rodni vasi Pliskovica, kjer ima posebno sobo z izdelki, ki so tudi naprodaj. Pred približno tremi leti je opravil mojstrski izpit, s katerim je dokazal, da ima obsežno znanje v obdelavi kamna. Zadovoljen je tudi glede nove šole v Sežani za oblikovanje kamna, saj meni, da bo ta programom pripomogel, da kamnoseštvo na Krasu ne bo zamrlo.

Jernej je letos za svoje izdelke iz umetnostne obrti dobil priznanje 'Zlata vitica', ki ga vsake dve leti podeli Obrtna zbornica Slovenije. To je velik dosežek, saj tako priznanje dobijo le štirje rokodelci vsaki dve leti.

Zakaj ste se odločil za poklic kamnoseka? Kje ste videli prednosti oz. slabosti?

Jernej Bortolato: »S kamnoseštvom sem se začel ukvarjati kot samouk, predvsem zaradi veselja do oblikovanja kamna. Kasneje sem ugotovil, da se s to dejavnostjo lahko preživljam. Potreboval sem veliko volje in truda, da sem se izučil za ta poklic, saj sem po poklicu elektroinstalater. Strokovni izpit za kamnoseka sem opravil šele pred nekaj leti. S tem sem si pridobil predvsem veliko strokovnega in teoretičnega znanja.« Povedal mi je še, da je uporabljal knjige znanega pisatelja Pertota, ki v svojih delih podrobno opisuje obdelavo kamna. Pravi, da sedaj v roke večkrat vzame literaturo in učbenike, ki jih je preučeval takrat, ko se je pripravljal na mojstrski izpit.

Jernej pravi: »Prednost tega poklica pri sebi vidim v tem, da lahko svoje delo opravljam z veseljem, delam večinoma doma, delo si organiziram sam, razvijam in uresničujem lahko lastne ideje, kako uspeti na trgu. Slabost pa je v tem, da delo poteka v umazanem, prašnem in zato zdravju neprijaznem okolju, tudi zelo majhen izdelek zahteva veliko časa in truda, ki na koncu nista vedno »vračunana« v ceno«. Kot sem tudi predvidevala, je Jernej kot slabost pri tem poklicu navedel, da delo kamnoseka pri nas ni cenjeno.

Kakšna je po vašem mnenju prepoznavnost kamnosekov na Krasu?

Jernej meni, da so se kamnoseki v zadnjih letih pokazali v zelo dobri luči, vsak ima svoje značilnosti, vsi pa se trudijo za največjo prepoznavnost. Meni tudi, da ima vsak kamnosek svoj način obdelave kamna, veliko je samoukov, nekaj je na novo izučenih, mlajših kamnosekov, tako da kamnu in kamnoseški obrti na Krasu vsak vtisne svoj edinstven pečat.

Kako bi lahko vključili kamnoseke v turistično ponudbo?

Jernej Bortolato: »Na tem področju bi se zagotovo dalo narediti zelo veliko, vendar je po mojem mnenju premalo zanimanja za to, da bi se kamnoseki združili in skupaj nastopili v kaki takšni ponudbi«. Oba sva mnenja, da bi morali turistom predstaviti kamnoseštvo, kako se s kamnoseškimi orodji dela ter jim dati možnost, da izdelek tudi sami naredijo. Organizirati bi bilo potrebnih tudi več kamnoseških delavnic, sejmov.

Kako bi po vašem mnenju lahko še povečali prepoznavnost kamnosekov?

Jernej Bortolato: »Za prepoznavnost kamnosekov bi bilo treba še veliko truda, saj je veliko zanimanja za to obrt, predvsem je veliko ljudi, ki se s kamnoseštvom ukvarjajo ljubiteljsko, kar zelo podpiram. Vendar mislim, da bi morali povečati prepoznavnost predvsem tistih kamnosekov, ki se s tem tudi preživljajo. Dobra iztočnica za to so sejmi, Visoka šola za oblikovanje materialov, lokalne prireditve ter Obrtna zbornica.« Ker smo v dobi virtualnosti in hitrega razvoja interneta, meni, da bi bilo dobro, da bi svetovni splet izkoristili tudi za oglaševanje in predstavitev kamnoseških podjetij in izdelkov. Dobra ideja bi bila, da bi zasnovali spletno stran, na kateri bi lahko dostopali do informacij o vseh kamnosekih v kraški regiji ter tako izdelke približali potrošnikom, saj bi si jih ti lahko najprej ogledali z domačega naslonjača, nato pa obrtnike poklical ali obiskal z namenom najti najboljšo ponudbo za svojo željo in povpraševanje.

Ali se vam zdi, da vlada med kamnoseki velika konkurenca?

Jernej Bortolato: »Menim, da na trgu ni velike konkurence, saj ima vsak kamnosek svoj način obdelave kamna. Kamnoseki se med seboj razlikujemo tudi po storitvah in izdelkih, ki jih ponujamo. To bi prej imenoval pozitivna konkurenca, saj je še vedno toliko, da smo prisiljeni svoje delo izpopolnjevati, slediti trendom na trgu ter zahtevam kupcev in se obenem truditi, da svoje izdelke ponujamo po konkurenčnih cenah in odlični kakovosti.«

Kako vidite razvoj kamnoseštva v prihodnosti?

Jernej Bortolato: »Tudi v tej dejavnosti se čuti vpliv recesije, ki nas spremlja zadnja tri leta, zato upam, da se bo stanje na trgu izboljšalo. Lahko pa rečem, da se je zaredi poslovnih in novoletnih daril decembra čutilo povečanje povpraševanja in prodaje, kar nas lahko navdaja z upanjem, da se gospodarstvo počasi dviguje iz kriznih časov.« Sama sem dobila občutek, da bo v prihodnosti skupaj z izšolanimi kamnoseki in osveščanjem ljudi tudi kamnoseštvo postalo bolj cenjeno.

Kakšno je povpraševanje po kamnoseških izdelkih?

Jernej Bortolato: »Povpraševanje je odvisno od tega, koliko je posameznik pripravljen potrošiti za določen izdelek. V zadnjih časih je povpraševanje manjše zaradi vpliva recesije, tisti pa, ki si to lahko še vedno privoščijo, vedno bolj vključujejo kamnoseške izdelke v hiše, in sicer v obliki kuhinjskih kamnitih korit in pultov, »jert« (obroba okoli okna) zidov ter manjših izdelkov. Tako si lahko v hiši pričarajo lepo kraško vzdušje.«

Ali se v Kraških hišah ohranja tradicija kamenja?

Jernej Bortolato: »Da, veliko je povpraševanja po kraški arhitekturi, ljudje obujajo stare načine pokrivanja streh s skrlami, ki jih uporabljajo tudi za prekrivanje tal, zidajo kamnite zidove in stopnišča, v zadnjem času pa so še posebej aktualni vrtni »piknik prostori« s kamnitim prostorom za žar ter krušne peči.« Ker tudi sama živim na Krasu, se strinjam z njegovo trditvijo, da je treba ohranjati kraško tradicijo tako v arhitekturi kot tudi v načinu življenja na tem koncu Slovenije.

Kakšni so vaši načrti za prihodnost?

Jernej Bortolato: »Vsekakor si želim, da bi se povečala prepoznavnost mojega dela ter da bi z inovativnimi idejami privabljal večji krog potencialnih strank. Želim pa si tudi, da bi bil moj poklic v Sloveniji bolj cenjen in iskan.«

Kakšne so ovire pri prepoznavnosti kamnosekov?

Jernej Bortolato je opozoril, da je v zadnjem času posebej opazen prodor izdelkov iz vzhodnih azijskih držav, od koder prihajajo cenejši izdelki, ki so slabše kakovosti in njihovo poreklo večkrat ni niti dobro znano. Tako tudi ne vemo, iz kakšnega kamna so izdelani in kakšna je njihova življenjska doba. Kot pa vemo, je cena poglavitni, če ne celo glavni dejavnik pri odločanju o nakupu izdelka. V teh kriznih časih pa še bolj. Jernej je pojasnil: »Sam obiskujem številne sejme tako doma kot v tujini in na enem sem doživel še posebej zanimivo izkušnjo. Stranka je pristopila k meni in me vprašala, zakaj bi kupila pri meni dražji izdelek, ko pa je v eni izmed nizkocenovnih trgovin kupila enak izdelek po nižji ceni. Gospo sem prepričal, da je kupila enak izdelek iz moje ponudbe in ga preizkusila. Če z njim ne bi bila zadovoljna, ji bom

vrnil kupnino, sam obljubil. Gospa me je res poklicala, a ne zaradi nezadovoljstva, ampak ker je z izdelkom izredno zadovoljna, saj služi svojemu namenu, medtem ko izdelek iz trgovine ni več uporaben. To je dober primer, ko cena odraža tudi kakovost.«

Kakšno mnenje imate o Visoki šoli za oblikovanje materialov – smer kamen v Sežani? Se vam zdi, da spodbuja mlade kamnoseke?

Jernej ocenjuje program na Šoli v Sežani kot zanimiv in raznolik, saj so tudi že izučnemu kamnoseku nova znanja vedno dobrodošla. Meni, da dovolj spodbuja mlade kamnoseke in jih preko teoretičnega in praktičnega znanja pripravi na nadaljnje »šolanje« v praksi.

Kot sem vam na kratko opisala, del moje zaključne projektne naloge predstavlja tudi oblikovanje turistične ponudbe pod imenom »Od kamnoseka do kamnoseka«. Zanima me vaše mnenje o tem projektu?

Jerneju se zdi ideja »sveža«, zelo inovativna in predvsem edinstvena. Oba sva mnenja, da je turistom, ki prihajajo na Kras, treba pokazati tradicijo kamnoseštva na Krasu, jim predstaviti, koliko dela, truda in časa je vložena v izdelavo vsakega izdelka ter zakaj ima ta tako končno ceno.

Ali bi želeli ob koncu tega intervjuja dodati kaj, kar se vam zdi pomembno omeniti v moji zaključni projektni nalogi in sem to mogoče izpustila?

Jernej Bortolato: »Malo sva govorila o preteklosti kamnoseštva, zato bi tu dodal podatek, da je bilo včasih tu petinštirideset kamnolomov, sedaj pa so samo trije. Kamen kupujem v Lipici, predvsem pa v Repnu, saj je tu kamen najvišje kakovosti. Zanimivo je tudi to, da kamen poimenujejo po naselju, od koder ga pridobivajo. Pri lomljenju blokov je med 100 bloki, samo 15 % kamnja dobrega tudi za obdelavo. Za kamnoseka je zelo pomemben odnos do materiala in »spoštljiv« odnos do obdelave kamna.«

V razmislek bi ob zaključku intervjuja rada dodala Jernejevo geslo, ki pravi: *»Denar leži po tleh, samo kako ga pobrati?«*

Maja Prešeren

Maja Prešeren je zaposlena na Šolskem centru Srečka Kosovela kot učiteljica ekonomskih predmetov na srednji šoli, predavateljica predmeta Podjetništvo, ekonomika in trženje na Višji strokovni šoli za fotografijo in oblikovanje materialov ter kot organizatorica praktičnega izobraževanja študentov. Poleg tega skrbi za mednarodno delovanje šole s koordiniranjem različnih projektov (Leonardo da Vinci, Erasmus in Comenius). Po njenem mnenju mora biti šola pomemben partner okolja, zato si prizadeva za čim boljše sodelovanje šole z okoljem.

Ali mi lahko na kratko predstavite program Visoke šole za oblikovanje materialov in kaj je njen pglavitni namen?

Maja Prešeren je predstavitev višješolskega programa Oblikovanje materialov z modulom Kamen pričela pri njegovem začetku. Ta je nastal z namenom ohranjanja in razvoja kamnoseštva kot tradicionalne panoge. Šola si za svoj cilj ni zadala le ohranjanje kamnoseštva kot panoge, temveč tudi dvig obrtnih znanj na raven, ki bi omogočila prepoznavnost in ustvarjala dodano vrednost Krasa. Maja pravi: »Sam program s splošnimi in strokovnimi predmeti povezuje strokovnoteoretična in praktična znanja – omogoča uporabo teoretičnega znanja in znanstvenih metod pri reševanju konkretnih problemov v praksi. Študente usposobi za reševanje različnih oblikovalskih nalog ter jih navaja na samostojno in timsko delo. Ob koncu študija študent pridobi naziv inženir oz. inženirka oblikovanja (inž. obl.). Med študijem se veliko riše (prostoročno in računalniško), oblikuje (figurativna plastika), seznanjeni z restavracijami, brušenjem dragih kamnov, mozaiki in seveda ročno in strojno obdelavo kamna.«

Kakšno je zanimanje mladih za vpis in šolanje na vaši visoki šoli za oblikovanje materialov?

Kot je pričakovati, program Oblikovanje materialov ni tako oblegan kot Fotografija – drugi program, ki ga izvaja šola. Privabi določene posameznike, ki jih združuje nekakšna ljubezen do kamna. Maja je poudarila: »Prav zanimiv je podatek, da se za oblikovanje kamna zanimajo predvsem dekleta. V prvi generaciji jih je bilo veliko več kot fantov. Zanimanje narašča iz leta v leto, kar je razumljivo, saj se šole uveljavljamo v širšem prostoru.«

Ali se vam zdi, da se povečuje zanimanje za vpis v vaš program šolanja Oblikovanja materialov – kamen in zakaj? Beležite mogoče zanimanje za vpis kandidatov iz sosednje Italije?

Maja Prešeren: »Zanimanje se zagotovo povečuje. Vsaka akcija, vsak dosežek, vsak nastop ali objava v medijih sproži dodatno zanimanje. Vedno več se jih zanima tudi za skrajšanje oblike izobraževanja, kot so tečaji ali delavnice na temo oblikovanja kamna. Študentov iz sosednje Italije žal nimamo, sodelujemo pa z osnovnimi šolami v zamejstvu. Upamo, da bo to sodelovanje obrodilo sadove v prihodnosti.«

Ali menite, da omenjena šola povečuje zanimanje za kamnoseško dejavnost na Krasu oz. v Sloveniji?

Maja misli, da se zanimanje zagotovo vsaj med mladimi povečuje. Tega segmenta razni dokumentarni filmi in knjige o kamnoseštvu niso bistveno zanimali, jih pa zanima, kaj počnejo njihovi vrstniki. Ko vidijo njihove izdelke in poslušajo njihove dogodivščine, jih gotovo zamika, da bi tudi sami kaj podobnega ustvarjali. Maja dodaja: »Saj veste: Dober glas seže v deveto vas in mi smo kar na dobri poti.«

Kako vidite kamnoseštvo v prihodnosti? Obstajajo ovire za razvoj? Kje vidite možnosti za širitev in razvoj?

Po Majinem mnenju se kamnoseštvo v prihodnosti ni treba bati. Kamen je surovina, ki je na Krasu za enkrat še v izobilju, pa tudi drugod po svetu. Razvija se hitro. Obvladajo ročno obdelavo in dela nikoli ne zmanjka. Verjetno bi se lahko zelo razvijalo, vendar je vprašanje, ali je to smiselno. Pretirane širitve se niso pokazale kot najboljše naložbe. Morda je bistven razvoj in dvig kamnoseštva na višjo raven. Maja je še dodala: »Ena od možnosti razvoja je tudi rokodelski center, ki bi gradil prepoznavnost kamna in omogočal trženje izdelkov domače in umetnostne obrti.«

Se vam zdi, da država (Obrtna zbornica) spodbuja tovrstno dejavnost pri nas? Kako in kaj bi še lahko storila?

Maja Prešeren: »Vsaka institucija spodbuja tovrstno dejavnost s sredstvi in mehanizmi, ki jih ima na voljo. Sama ne vem, kakšni so, vendar menim, da jih razvojno naravnani in podjetni posamezniki znajo izkoristiti.«

Ali EU spodbuja kamnoseke z razpisi, nepovratnimi sredstvi, subvencijami, štipendijami ...?

Maja Prešeren: »Verjetno jih, tako kot vse ostale. Vprašanje pa je, ali se lahko s svojimi dejavnostmi vključijo v večje projekte in s tem pridobijo več sredstev. Razpise in nepovratna sredstva lahko dobijo z dobrimi programi. Tudi za štipendije je kar nekaj možnosti. Biti moraš pač iznajdljiv.«

Kakšne so razmere v kamnoseštvu pri nas ter kakšne izven naših meja? Bi lahko naštel skupne oz. različne točke med njimi?

Maja Prešeren: »Z razmerami v zamejstvu nisem seznanjena, so pa pripravljene sodelovati z nami. Višja strokovna šola je v preteklosti že sodelovala z zamejstvom. Novembra 2010 je v Kulturnem domu Igo Gruden v Nabrežini potekala razstava kamnitih izdelkov in skulptur z naslovom »Govorica kamna«. Predstavniki Višje strokovne šole so tam predstavljali program Oblikovanje materialov – kamen. Med oblikovalci kamna so svoja dela predstavili tudi študentje predvsem v obliki risb in maket, ki nastajajo pri praktičnih vajah. Svoja dela je razstavljal tudi Damijan Švara, akademski kipar in profesor na Višji strokovni šoli. Ob zaključku lanskega šolskega leta so naši študentje in profesorji pripravili delavnice oblikovanja kamna za osnovnošolce iz slovenskih osnovnih šol v Italiji.«

Kako bi po vašem mnenju povečali prepoznavnost kamnosekov na Krasu?

Maja Prešeren: »Načinov je veliko. Odkar sem na šoli, se mi zdi, da je kar nekaj narejenega. Lahko bi bilo še več. Saj poznate splet vseh orodij tržnega komuniciranja. Tudi posamezniki

naredijo veliko za promocijo kamnoseštva (Jernej Bortolato, Jadran Sterle, Stanislav Renčelj). Diploma 'kraljice terana' je dober način za povečanje prepoznavnosti kamnoseštva na Krasu.«

Tudi sama mislim, da je možnosti za trženje Krasa veliko, to sem želela poudariti tudi s to zaključno projektno nalogo. Eno od idej sem podala in ponazorila, gotovo se v marsikaterem prebivalcu te pokrajine razvija še kakšna za trg zanimiva.

Ali mislite, da bi lahko kamnoseki z boljšim trženjem svojih storitev in izdelkov pripomogli k temu, da bo kamnoseštvo bolj cenjeno in poznano?

Maja Prešeren: »Seveda lahko. Za dober zgled je lahko Jernej Bortolato. S trdim delom, zagnanostjo in verjetno ravno pravimi podjetniškimi lastnostmi je uspel zgraditi svojo prepoznavnost in obenem tudi prepoznavnost kamna in Krasa.«

Iz zgoraj zapisanega lahko potegnemo zanimivih ugotovitev. V intervju sem vključila Višjo strokovno šolo za Oblikovanje materialov v Sežani ter kraškega kamnoseka Jerneja Bortolata. Profesorica na visoki šoli za oblikovanje materialov Maja Prešeren mi je s pomočjo intervjuja pomagala z zanimivimi ugotovitvami o kamnoseštvu. Iz njenih odgovorov lahko povzamem, da je zanimanja za kamnoseški poklic in ohranjanje tradicije kamnoseštva na Krasu veliko, prav tako je na splošno veliko povpraševanja po kamnoseških izdelkih in storitvah, vendar je tudi v tej dejavnosti v tem obdobju še vedno čutiti negativen vpliv gospodarske krize. Pri ohranjanju in tudi povečevanju zanimanja za kamnoseški poklic ima poglobljeno vlogo tudi visoka šola za oblikovanje materialov, ki se uspešno uveljavlja na trgu znanja in v številnih projektih skupaj z drugimi institucijami. Zasedati je, da dosega veliko uspeha in s tem širi znanje in zanimanje za ohranjanje kamnoseške tradicije na Krasu. Zanimiv je podatek, ki ga je podala Maja Prešeren, da se za kamnoseški poklic v zadnjem času zanima vse več žensk. Po mojem mnenju je pomemben tudi odgovor Jerneja Bortolata glede konkurence med kamnoseki. Pravi, da je v tej dejavnosti čutiti pozitivno konkurenco, kar jih »sili« v rast in razvoj ter inovativnost. Žal pa je kamnosek potrdil to, kar vsi slutimo, in sicer, da ljudje zaradi nižjih cen in slabega poznavanja kakovostnih kamnoseških izdelkov prepogosto posegajo po izdelkih z azijskega trga, ki so slabše kakovosti in »dvojljivega« porekla.

Oba, tako Jernej kot tudi Maja, pravita, da bi bilo mogoče na področju trženja kamnoseške dejavnosti storiti še veliko. Moja ideja o organizaciji turistične poti 'Od kamnoseka do kamnoseka' se jim zdi inovativna in ji napovedujeta uspešen prodor med turistično ponudbo na Krasu. Jernej je omenil, da bi bilo koristno, če ne celo nujno, oblikovati tudi spletno stran, na kateri bi uporabniki enostavno dostopali do informacij o kamnosekih in ponudbi kamnoseških izdelkov.

Glede na odgovore o zanimanju države ter Evropske unije za kamnoseško obrt pa menim, da so te možnosti še premalo raziskane oziroma informacije še niso dovolj dostopne. Kot je povedala Maja, je najbrž odvisno od tega, koliko je posameznik iznajdljiv.

5 SKLEP

Namen zaključne projektne naloge je bil oblikovati turistično pot 'od kamnoseka do kamnoseka' ter raziskati možnosti za trženje kamnoseštva in kamnoseške dejavnosti na Krasu in v bližnji okolici. Zaključna projektna naloga ima naslov 'Vključevanje kraške kamnoseške tradicije v turistično ponudbo'. Tak naslov sem izbrala prav zato, ker mislim, da je na Krasu za to dejavnost premalo zanimanja in ji posvečamo premajhno pozornost. Tema obrti in kamnosekov je po mnogo mnenjih ostala v ozadju. Literature o Krasu je zelo veliko, na žalost pa je o kamnoseštvu in turizmu na področju kamnoseštva zelo malo podatkov. Mislim, da ni prav, da bi staro tradicionalno kamnoseško dejavnost opustili. V zaključni projektni nalogi sem se osredotočila na Kras kot celoto ter na kamnoseštvo. Tako sem s pomočjo literature opisala Kras, lego in položaj, izvor imena Kras ter zgodovino Krasa. S tem sem tudi sama prišla do zaključka, da ne poznam vseh lepot in zanimivosti, ki jih ponuja kraška narava. Preučila sem še literaturo o kamnolomih nekoč, o kamnoseškem orodju, brez katerega kamnosek ne more delati, ter vključila še Višjo strokovno šolo za oblikovanje materialov v Sežani, ter kraškega kamnoseka Jerneja Bortolato.

Kot sem že omenila, je bil glavni cilj zaključne projektne naloge in njenega raziskovalnega dela oblikovati pot od kamnoseka do kamnoseka, ki bi potekala po različnih delih Krasa. Da ne bi zajela prevelikega območja, sem se omejila na dvodnevni izlet in nekaj okoliških kamnosekov ter znamenitosti Krasa. Cilj izleta je obiskovalcem na zanimiv, zabaven in osebni način približati kamnoseško dejavnost, jim ponuditi možnost kupiti izdelke in obenem predstaviti delček Krasa tako, da se bodo z zanimanjem še vračali. S tem bi skušali tudi povečati zanimanje za kamnoseško obrt in razviti trženje kamnoseške dejavnosti preko turistične ponudbe.

Menim, da je projekt »Od kamnoseka do kamnoseka« mogoče uspešno izpeljati tudi v praksi. Vključiti bi bilo treba ključne dejavnike, kot so informacijske točke, turistične agencije, kamnoseke, turistične kmetije ter druge. Pred tem bi bilo morda treba opraviti raziskavo trga, da bi ugotovili, kakšno je povpraševanje po tovrstni ponudbi.

Moje mnenje je, da bi projekt lahko zaživel tako na območju Krasa kot tudi na območju širše Slovenije. Menim, da to ni edina obrt, ki bi jo lahko na tak način, torej preko turistične ponudbe, približali obiskovalcem ter povečali njeno prepoznavnost. V Sloveniji imamo številne značilne, avtohtone in zato edinstvene obrti, ki bi jih bilo škoda pozabiti. Zato menim, da je zamisel, ki sem jo predstavila v tej nalogi, dobra iztočnica za nadaljnji razvoj podobnih dejavnosti.

Seveda ima tudi ta projekt svoje prednosti in slabosti. Če želimo, da projekt zaživi, moramo vložiti veliko truda, poiskati moramo vire in sredstva, ki bodo omogočala njegovo uresničitev. Sestaviti moramo letake in oglase, ki bodo dosegli ciljno skupino potencialnih obiskovalcev. Zavedam pa se tudi tega, da bo v prihodnosti treba znova in znova posodabljeni omenjeno

ponudbo, se prilagajati zanimanju obiskovalcev ter mogoče tudi vključevati druge kamnoseke, nastanitve ali znamenitosti. Ne izključujem niti tega, da bi omenjeno ponudbo razširili na več dni in druga območja. Za uspeh turistične ponudbe »Od kamnoseka do kamnoseka« bo treba sproti spremljati zadovoljstvo obiskovalcev, in sicer preko vprašalnikov in upoštevanja njihovih predlogov in mnenj.

Menim, da je o Krasu napisanega in povedanega veliko, o njem najdemo številne informacije, a je večina preveč splošnih. Večinoma je ponudba omejena na Lipico, Škocjanske jame, Štanjel idr. Ponudba ni dovolj razširjena in ni dovolj ponujena obiskovalcem ali širši javnosti. Primer je Lipica, ki ne vključuje samo lipicancev, golfa in igralnice, ampak tudi prelepo naravo, ki jo lahko posebno občudujemo v jesenskih dneh, ko je odeta v škrlatne jesenske barve. Ponudbo Lipice bi lahko razširili z ogledom bližnjega kamnoloma, ki je eden redkih še delujočih kamnolomov na Krasu in do katerega bi obiskovalce lahko popeljali na konjih. To je samo ena od idej, ki se mi je porodila ob preučevanju literature in iskanju informacij. Prav zato lahko za konec dodam, da sem z zaključno projektno nalogo zadovoljna, kjer sem lahko podala svojo idejo, za katero upam in želim, da bo povečala prepoznavnost pokrajine, v kateri živim, ter bo obenem pripomogla k povečanju prepoznavnosti kamnoseške obrti na Krasu.

LITERATURA

- Culiberg, Metka in Andrej Kranjc. 1999. *Kras, pokrajina, življenje, ljudje*. Ljubljana: ZRC, ZRC SAZU.
- Games, Ivan. 1974. *Kras*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Games, Ivan. 2004. *Kras v Sloveniji v prostoru in času*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Godnič, Tanja, ur. 2007. *Vodnik turistične ponudbe Krasa*. Pliskovica: Mladinski hotel.
- Gartner, William C. 1996. *Tourism development: principles, processes, and policies*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Hall, Colin Michael. 2000. *Tourism planning: policies, processes, and relationship*. Harlow: Prentice Hall.
- Hribar, Rok. 2007. *Strategija razvoja turistične destinacije Kras*. Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta.
- Javornik, Marjan. 1990. *Enciklopedija Slovenije*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kernel, Davor. 2003. *Kamnolomstvo in kamnoseštvo na Krasu*. Nova Gorica: Goriški muzej.
- Kranjc, Darja. 2002. *Dediči kraškega kamnoseštva, funkcija in pomen kamna ter kamnitih elementov na območju sežanske občine danes*. Sežana: Občina Sežana.
- Kunaver, Dušica in Silvo Fatur. 2000. *Čar kamna*. Ljubljana: samozaložba D. Kunaver.
- Marušič, Ivan. 2001. *Kamen 1992–2001; 10 let = 10 anni*. Nabrežina: SKD Igo Gruden.
- Pertot, Ivan. 1994. *Obdelava in projektiranje kamna v kamnoseški obrti*. Trst: samozaložba.
- Pertot, Ivan. 1997. *Kamnita dediščina Krasa: obdelava in projektiranje kamna v kamnoseški obrti*. Trst: Mladika.
- Potočnik, Vekoslav. 2002. *Temelji trženja s primeri iz prakse*. Ljubljana: GV založba.
- Renčelj, Stanislav. 2002. *Kras: kamen in življenje*. Koper: Libris.
- Skrinjar, Pavel. 2006. *Občina Sežana, Kras, Slovenija*. Sežana: Občina Sežana.
- Šušmelj, Jože. 2008. Trst in njegove možnosti po odprtju meje. *Primorski dnevnik*, 6. januar.
- Zabukovnik, Tanja. 2005. *Sodelovanje marketinga in odnosov z javnostmi kot doprinos k učinkovitejšemu komuniciranju organizacij*. Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- Žerjal, Branka. 2008. *Zidarji in arhitektura v Gabrovici*. Pogovor z avtorico, Gabrovica, januar 2011.

VIRI

- Google. 2011a. *Pliskovica_Skopo*. [Http://maps.google.si/](http://maps.google.si/) (26. 1. 2011).

Google. 2011b. *Skopo–Lipica*. [Http://maps.google.si/](http://maps.google.si/) (26. 1. 2011).

Kamnoseštvo. 2010. [Http://www.xn--kamosetvo-69b.si/](http://www.xn--kamosetvo-69b.si/) (12. december 2010).

Pokrajinski muzej Koper. B. 1. *Kamnolomi-Kamnoseštvo*.

[Http://www.burger.si/MuzejiInGalerije/PokrajinskiMuzejKoper/EtnoloskaZbirka/360PMKoper_ETN1.html](http://www.burger.si/MuzejiInGalerije/PokrajinskiMuzejKoper/EtnoloskaZbirka/360PMKoper_ETN1.html) (12. december 2010).